

BIBLIOGRAFIE:

1. Fuerea Augustin - Manualul Uniunii Europene, Editura Universul Juridic, București, 2006.
2. Girardet Raoul - Apararea Europei, Editura Institutul European, Iași, 2005.
3. Ivan Adrian - Sub zodia Statelor Unite ale Europei - de la ideea europeană la Comunitățile Economice Europene, Editura CA Publishing, 2009.
4. http://ec.europa.eu/transport/index_en.html
5. <http://www.euractiv.com/en/transport/transport-infrastructure-environment/article-168342>

LOCUL ȘI ROLUL DATORIEI MORALE ÎN EXISTENȚA SOCIETĂȚII POSTMODERNE

Luis Serdesniuc, doctorand

Celebrul filosof german Immanuel Kant, în lucrarea a dat o definiție tranșantă noțiunii de „datorie”, care are o însemnătate fundamentală și pentru societatea postmodernă: „Datorie! Tu nume mare și sublim, care n-ai nimic plăcut în tine ce ar ispiti prin măgulire, ci care ceri supunere, dar nici, spre a mișca voința, nu ameninți cu nimic ce ar trezi în suflet teama firească și ce ar înfricoșa, ci statornicești numai o lege, care-și găsește de la sine intrarea în minte, dobândindu-și, totuși, chiar împotriva voinței venerație (deși nu totdeauna urmare), înaintea căreia amuțesc toate înclinațiile, deși în taină uneltesc împotriva-i: care îți este obârșia vrednică de tine, și unde se găsește rădăcina nobilei tale origini, care respinge cu mândrie toată înrudirea cu înclinațiile, rădăcina al cărei vlăstar este neaparat condiție a acelei valori, pe care numai oamenii și-o pot da?” [(cf. 8, p. 413-414).

Pe parcursul dezvoltării filosofiei și eticii din punct de vedere istoric și conceptual au fost formulate două tipuri de discursuri: unul prekantian, altul postkantian, care este prokantian sau antikantian. Însă, Im. Kant ramâne, în orice formulă de analiză, filosoful datoriei prin excelență, la care raportăm tot ceea ce s-a scris înainte și după el. Teoria datoriei este, prin excelență, o teorie kantiană. Este teoria obligativității Legii morale, ca totalitate și corolar al normelor morale. O obligativitate care cere supunere fără nici o sursă și fără nici o finalitate exterioară, o obligativitate „în sine”.

În lucrarea *Amurgul datoriei* filosoful, scriitorul și sociologul francez Gilles Lipovetski, scrie că în istoria filosofiei au existat trei modele ale datoriei: *modelul religios*: „La începutul moralei a fost Dumnezeu”; *modelul laic*

absolutist al lui Kant, în care „caracterul absolut al imperativelor nu a fost decât deplasat, transferat din domeniul religios în cel al datoriei individuale și colective”; *modelul laic minimal* al erei postmoderne, „post-datorie”, dominat de preemiunea „drepturilor omului” asupra obligațiilor sale, care „nu prescrie abolirea intereselor personale ci moderarea lor, care nu reclamă eroismul dezinteresului ci căutarea unor compromisuri rezonabile, a unei și drepte măsur adaptate împrejurărilor și oamenilor așa cum sunt” [(9, p. 26).

Determinatiile religioase ale datoriei în eticile preclasice sunt în mod sugestiv analizate de G. Lipovetski. Parafrazând primele cuvinte ale *Vechiului Testament*, autorul pune, de la început, un diagnostic care se vrea indubitabil: „La începutul moralei a fost Dumnezeu”. Sub această sintagmă, el argumentează bazele moralei religioase creștine, potrivit careia” în morală, Dumnezeu este alfa și omega, doar prin vocea sa sunt cunoscute poruncile ultime, doar prin credință domnește virtutea”. Prin urmare, practicarea virtuții stă sub exigența cunoașterii și iubirii lui Dumnezeu, iar prioritatea absolută nu constă în împlinirea unui ideal omenesc, ci în slujirea lui Dumnezeu.

Meritul incontestabil a lui Im. Kant constă în aceea, că a scos datoria morală de sub instanța criteriilor religioase. Datoria, în concepția lui, este „nume mare și sublim” al unei determinații a conștiinței aflate dincolo de lumea empirică și care se opune acesteia, prin modul în care ordonează voința umană: este opusă plăcerii, dar, spre deosebire de datoria religioasă, nu amenință, nu trezește teamă, nu înfricoșează, deși cere supunere; statornicește o lege „care-și găsește de la sine intrarea în minte”, adică o lege care se impune necondiționat; se adresează unei conștiințe reale, plină de contradicții: este venerată, chiar împotriva voinței, dar nu totdeauna urmată, înaintea ei amuțesc toate înclinațiile, deși în taină uneltesc împotriva ei; îl leagă pe om, ca parte a lumii sensibile, de o ordine a lucrurilor proprie lumii inteligibile, ridicându-l astfel, deasupra lui însuși, la nivelul personalității; exprimă, prin aceasta, libertatea omului și „neatârnamarea de mecanismul întregii naturi” sensibile o libertate care se exprimă ca asumare a datoriei din propria sa rațiune, fără nici o determinare externă; descoperindu-se, în același timp, ca parte a lumii sensibile și a celei inteligibile, omul nu poate avea, față de cea din urmă decât respect și venerație.

Kant a formulat imperativul practic al datoriei în felul următor: acționează astfel ca să întrebuințezi omenirea atât în persoana ta, cât și în persoana oricărui altuia totdeauna în același timp ca scop, niciodată însă numai ca mijloc” [. (8, p. 415)

În viziunea lui G. Lipovetski, această „idealizare excepțională a lui „trebuie sa fie”, a devenit unul dintre modurile de a gândi datoria din timpurile lui Kant și pâna astăzi, cu anumite nuanțe. Concomitent cu afirmarea „drepturilor omului” ca fundament al constituțiilor moderne, s-a afirmat imperativul categoric al datoriei față de acestea, la același nivel de sfințenie ca acela al datoriei față de

Dumnezeu. Chiar și marii gânditori iluministi ai sec. al XVIII-lea, proclamând eliberarea omului de sub dominația divinității au proclamat datoria acestuia față de societate. Marele filosof francez Jean-Jacques Rousseau, teoreticianul „contractului social” a proclamat triumful datoriei asupra „propriei inimi”, iar pentru filosoful francez August Comte, morala constituie doar datoria de a trai „pentru celalalt”. Pentru sociologul și filosoful francez Émile *Durkheim*, patria este scopul conduitei morale, iar pentru ideologiile de stânga ale societăților comunist-totalitariste, imperativul categoric era înțeles ca mijloc de luptă împotriva individualismului și a capitalismului, ca un „catehism moral” al societății fără clase.

Cele două războaie mondiale ale sec. al XX-lea au înregimentat milioane de oameni sub stindardul datoriei, în fapt supunere față de interese ireponsabile și vinovate ale unor grupuri ideologice și politice extremiste, militariste, fie ele de stânga sau de dreapta, sub acoperirea deformată a unor filosofii de mare anvergură ca aceea a lui Kant, Hegel, Nietzsche, Marx sau a unor pseudofilosofii derivate din acestea (Lenin, Stalin, Hitler, Mao etc.).

Din această cauză, multi dintre cei care au murit n-au avut niciodată conștiința cauzei pentru care au luptat sau, oricum, ar fi preferat să nu o facă. Ei au fost declarați pentru posteritate eroi și sunt venerați ca atare. Dar, în acest sens, apare o întrebare legitimă: Cât din venerația lor se transmite urmașilor ca simț al datoriei și cât ca simț al vinovației față de sacrificiul lor nejustificat?

Datoriile morale, sunt tratate în literatura de specialitate în perfecte și imperfecte.

Datoriile morale perfecte sunt cele valabile pentru toți agenții și toate acțiunile. Ele derivă din autonomia persoanei. Dar autonomia este limitată. Nici unul dintre noi nu îți este autosuficient. Oricare dintre noi este o ființă vulnerabilă, aflată în relații de interdependență reciprocă în în relații de dependență. Vulnerabilitatea și dependența generează datorii morale imperfecte. Între regula de aur care ne spune că o acțiune este moral corectă dacă agentul nu se opune să i se facă imperativul categoric, care ne spune că o acțiune este moral corectă nu doar dacă agentul nu i se opune, dar și dacă generalizarea ei ar fi irațională, există diferențe de fond.

Datoriile morale perfecte sunt cele valabile pentru toți agenții și toate acțiunile. Ele derivă din autonomia persoanei. Dar autonomia este limitată. Nici unul dintre noi nu îți este autosuficient. Oricare dintre noi este o ființă vulnerabilă, aflată în relații de interdependență reciprocă în în relații de dependență.

Regula de aur a moralității nu se aplică decât relației cu altul. Pe ea nu poți întemeia non-sinuciderea (inclusiv în cazul eutanasiei), nici respingerea masochismului, nici abținerea de la bunătate în ideea că cineva își ajunge lui însuși, nici principiul: nu judeca pe altul dacă nu vrei să fii judecat (nu pot să fie universalizate).

Regula de aur poate să ducă la consecințe negative în cazurile în care agentul nu are nimic împotriva să fie prost tratat (de exemplu, cineva ar putea să se vândă pe sine ca sclav) sau cineva să rac dorește să-i vândă un copil, chiar dacă scopul este să-i ajute pe celălalți copii ai săi să supraviețuiască. Pe ea nu poți întemeia non-sinuciderea (inclusiv în cazul eutanasiei), nici respingerea masochismului, nici abținerea de la bunătate în ideea că cineva își ajunge lui însuși, nici principiul: nu judeca pe altul dacă nu vrei să fii judecat (nu pot să fie universalizate). Regula de aur poate să ducă la consecințe negative în cazurile în care agentul nu are nimic împotriva să fie prost tratat (de exemplu, cineva ar putea să se vândă pe sine ca sclav) sau cineva să rac dorește să-i vândă un copil, chiar dacă scopul este să-i ajute pe celălalți copii ai săi să supraviețuiască.

Datoriile morale perfecte sunt clasificate în:

a) Datorii perfecte față de sine și nu-ți iei viața (să te abții de la sinucidere). În mod obișnuit, putem gândi că sinuciderea este rezultatul iubirii față de sine: nu pot continua o viață care îmi produce o durere continuă, deci sunt moral justificat să o termin cu viața. Dacă viața a mea nu are sens, atunci nu merită să o continui. Unele situații sunt disperate, de exemplu, o paralizie totală și ireversibilă în care persoana este conștientă că își va petrece viața în scaun sau în pat, fără să poată face nimic, nici un gest, dacă nu este ajutată. O astfel de persoană uneori solicită eutanasia. Răspunsul kantian la această abordare este: nu putem universaliza maxima; ori de câte ori cineva consideră că viața sa este o sursă de durere sau că este lipsită de sens, are justificare morală să se sinucidă. Deci, nu putem justifica sinuciderea fiindcă nu putem universaliza astfel de maximă („când crezi că viața ta este complet lipsită de sens sau când îți pierzi aproape total puterile, e justificat să te sinucizi sau să fii ajutat să mori).

b) Datorii perfecte față de alții: să nu faci promisiuni mincinoase. Dacă am universaliza minciuna, am ajunge la prăbușirea totală a încrederii oricui în oricine. O astfel de stare ar fi autocontradictorie, că ci nimeni nu s-ar mai baza nimeni și pe nimic. De exemplu, dacă o firmă ar da informații false despre serviciile sau mărfurile ei, ar putea să rămână fără clienți. Caracterul perfect al acestor datorii derivă din aceea că nu admit nici o excepție, sunt obligatii morale perfecte, arată ce trebuie să nu facem, sau să ne abținem să facem, oricând, oricare dintre noi, indiferent de situație. Ambele datorii au formă negativă.

Ele sunt formulate prin trebuie și vizează obligativitatea normei.

Datoriile morale imperfecte se clasifică în:

a) *Datorii față de sine*: să-ți păstrezi sănătatea și să-ți dezvolți talentele. Kant nu sugerează că ne putem dezvolta toate talentele, ci că este imoral să nu ne exploatăm selectiv măcar unele dintre ele, respectiv să le neglijăm pe toate, să le lăsăm să se irosească.

Tot așa este imoral să facem deliberat ceva împotriva propriei sănătăți sau să nu facem nimic în favoarea ei, dacă putem.

b) *Datori fața de alții: să-i ajuți pe ceilalți*: această datorie are un caracter imperfect fiindcă arată ce ar fi de dorit să fac, nu ce trebuie să fac indiferent de situație. Dacă un imperativ categoric ne spune ce trebuie să facem în mod universal: oricând, oricum, oricine dintre noi, imperativele ipotetice sunt de tipul „dacă atunci”, de tipul ar trebui.

Dacă vrei să nu te ratezi ca ființă umană, ar trebui să-i dezvolti talentele; Dacă vrei reciprocitate și vrei să fii membru recunoscut al unei comunități, atunci ar trebui să-i ajuți pe ceilalți. Datoriile morale imperfecte sunt cele pe care, cel puțin uneori trebuie să le urmărim (respectiv, ori de câte ori putem). În planul eticii profesionale, se pot face corelații profitabile între cele două categorii de datorii imperfecte. De exemplu, dacă pe de-o parte suntem datori să ne păzim sănătatea și să ne dezvoltăm talentele, iar pe de altă parte suntem datori să-i ajutăm pe alții, am putea extinde aceste imperative în sensul că datoriile noastre față de semenii sunt asemănătoare celor față de noi: să-ți ajutăm să își mențină sănătatea și să-și dezvolte talentele. În primul caz, aceasta înseamnă datoria de a asigura semenilor asistență medicală, protecție în caz de agresiune, în al doilea caz, înseamnă datoria de a le asigura asistență pentru dezvoltare prin educație și acces la profesii status ca dezvoltare și exercitare a propriilor talente. Etica de tip kantian este deontologistă: un act este moral corect dacă agentul acționează conform principiilor și normelor morale (a imperativului categoric, a celui practic și a celor ipotetice). Nici consecințele, nici scopul, nu pot scuza mijloacele, decât dacă acestea sunt conforme imperativelor mai sus pomenite. Perspectiva kantiană diferă substanțial de cea consecințialistă, sub acest aspect. Etica de tip kantian este o etică a datoriei raționale. Doar ceea ce facem în virtutea maximelor morale mai sus pomenite are valoare. Ceea ce facem din alte motive, din înclinație: interese, dorința de a place, orgoliu, din dorința de putere, de respect, faimă, frica de moarte, frica de oprobriu, de excludere, sunt dorințe nu voință rațională. Ele nu au valoare morală, chiar dacă urmându-le producem efecte utile nouă și semenilor noștri. Iubirea față de aproape, ca și teama de pedeapsă în viața de apoi, nu pot întemeia acte moral corecte. Rațiunea trebuie să domine dorința [] (vezi Imm. Kant, Critica rațiunii practice, p.173). Un om de afaceri mânat doar de interesul pentru profit nu acționează moral, chiar dacă investiția lui are consecințe bune: creează locuri de muncă, face un bun serviciu, aduce bani la bugetul public. Obiecția centrală la această perspectivă axată pe datorie rațională este aceea că și bigotul, sexistul sau rasistul pot acționa respectând un principiu autoconstruit (ca rezultat al autonomiei voinței). Mulți torționari fasciști și comuniști au acționat din simțul datoriei, din respect pentru regulă. Prin urmare, acțiunea conform principiilor raționale nu este neapărat morală. În ciuda corectitudinii acestei obiecții care i se face mereu lui Kant, ea

trebuie tratată ca adevăr convenabil” criticilor săi. Un kantian nu ar putea rupe între acțiunea din datoriev și cele două imperative (categoric și practic). Nici un principiu al acțiunii nu poate fi astfel construit încât să le eludeze. Ele sunt principii fundamentale. Nu au statut egal cu celelalte, care pot cel mult să fie doar derivate din ele. Rămân însă câteva obiecții de fond față de etica lui Kant:delegitimarea valorii înclinației și empatiei în morală, sexismul, legitimat accidental (în Observații asupra sentimentului frumosului și sublimului, Kant formulează opinia potrivit căreia femeile nu au autonomie rațională redusă),speciismul legitimat necesar din excluderea din morală a altor subiecți în afara celor umani [] (vezi considerațiile Onorei O'Neill, 1996, asupra criticilor kantianismului, precum și M. Miroiu, 1996, cap. Elitism, sexism și speciism în morală).Dincolo de aceste obiecții, rămân valoroase pentru orice etică, inclusiv pentru cea profesională:- Considerația egală pentru orice persoană în baza apartenenței sale la umanitate.- Delegitimarea tratării oamenilor ca simple mijloace pentru interesele altora.- Delegitimarea manipulării.- Includerea în dezbateră problema „mâinilor murdare” a încălcării promisiunilor și prin urmare, a distrugerii încrederii publice și private.- Implicațiile problemei datoriilor morale în politicile publice, în comportamentul din campanii electorale, în relația medic-pacient, funcționar public-contribuabil, manager-client, jurnalist-cititor, în legislația asupra sinuciderii și eutanasierei.

În concluzie, trebuie să remarcăm următoarele:

1. Dacă oamenii ar fi capabili să asculte de legea morală sau imperativul categoric a lui Im. Kant, atunci ei ar fi niște sfinți și ar mai fi nevoie de lege, de stat, pentru că toate acțiunile oamenilor ar fi pozitive. Însă, în realitatea socială, oamenii sunt dominați o entropie antropică, unde cel ce acționează din datorie face notă discordantă, sau este considerat o persoană anacronică. De aceea, este greu să vorbești despre morala rațională a lui Im. Kant într-o lume în care omul nu mai are o viață intrinsecă, deoarece este lipsit de reperele autentice și incapabil de cunoaștere de sine. În această ordine de idei, Confucius, marele filosof chinez al antichității scria: „Virtutea omeniei este mai folositoare oamenilor decât apa și focul; am văzut oameni care au murit pentru că au pășit în apă și în foc, însă nu am văzut niciodată murind pentru că au pășit pe calea omeniei” [].